

Čierna legenda o inkvizícii: Ako sa zrodila?

Piotr Doerre

8. decembra 2021 ✚ *História*

Zdroj: wikimedia commons

Zrod čiernej legendy o inkvizícii nemá prakticky nijaký súvis s tribunálmi pôsobiacimi v európskom stredoveku a len nepriamo súvisí so španielskou inkvizíciou v 16. storočí. Čierna legenda je výsledkom dlhodobej protestantskej propagandy a jej pokračovateľov, ideológov, historikov a tvorcov osvietenstva. Všetko toto úsilie malo jediný cieľ: diskreditáciu katolíckej Cirkvi.

16. storočie, ktoré historici nazývajú „storočím Španielska“, je obdobím politickej a vojenskej nadvlády krajiny, ktorá vznikla spojením Kastílie a Aragónska do jedného organizmu pod habsburským žezlom Karla I., ktorý bol ako cisár Karol V. vládcom nielen Rímskej ríše nemeckého národa, ale aj jeho dedičných rakúskych, burgundských a holandských území. Je to obdobie nadvlády Španielska v Taliansku, jeho flotily v moriach a oceánoch a budovania veľkého impéria v krajinách Nového sveta kastílskymi dobyvateľmi – conquistadormi. V neposlednom rade je spojené s uvoľnenou ľudskou energiou a s neslýchaným hospodárskym a kultúrnym rozvojom podporovaným bohatstvom tečúcim spoza oceánu. Bezpochyby nie je prehnané tvrdenie, že Španielsko sa stalo referenčným bodom pre celý vtedajší svet.

Legenda negra

Svet v tej dobe zažíval prvú totálnu európsku vojnu, vyvolanú náboženským rozkolom, ktorého šírenie v stredoveku zastavilo Sväté ofícium a na začiatku 16. storočia sa stal skutočnosťou. Práve Španielsko, v ktorom vládli Habsburgovci na Západe, podobne ako ich rakúske a nemecké kraje v strede Európy, sa stalo skalou, o ktorú sa rozbila vlna protestantskej revolúcie, v čom zrejme najdôležitejšiu rolu zohrala inkvizícia, ktorá vynakladala maximálne úsilie na zachovanie náboženskej jednoty krajiny.

Mnohí heretici v dôsledku represíli museli opustiť Španielske kráľovstvo, odišli do krajín severnej Európy, kde už prebiehala tzv. reformácia – do Nemecka, Švajčiarska, Anglicka, do škandinávskych krajín a do tej časti Holandska, ktorá sa vo forme Spojených nizozemských provincií zbavila španielskej nadvlády. Práve oni sa stali prvými propagátormi mýtu o Španielsku ako krajine, ktorá mimoriadne prenasleduje inovercov. Fámy, ktoré šíрили, okamžite prevzala propaganda protestantských krajín, ktorá z nich spravila zbraň

psychologického boja so španielsko-habsburskou mocou.

Medzitým sa náboženský konflikt v Európe vyostroval a po porážke španielskeho loďstva, *Velkej armády*, sa Anglicko stalo centrom protestantského tábora. Aby sa spoločnosť mobilizovala a zamerala na boj proti úhlavnému nepriateľovi, bolo potrebné vyvolať pocit ohrozenia a protikatolícku hystériu. Čo mohlo byť lepšie než propaganda vykresľujúca Španielsko ako barbarskú a zaostalú krajinu stelesňujúcu hrozbu pre slobodu a „mierumilovný svet“, krajinu, v ktorej ústrednú rolu mala taká „strašná inštitúcia“ akou bola Svätá inkvizícia. Toto bol počiatok fenoménu, ktorý neskôr vo svojom diele *Čierna legenda a historická pravda* (1914) nazval Julián Juderías „čiernou legendou“.

Zdroj: wikimedia commons

Mučenícka karta

Vynálezom šikovne využitým na propagandistické účely, ktorý protestantskej veci poskytol neoceniteľné služby, bola kníhtlač. Hoci obe strany konfliktu zverejňovali vlastné „katalógy mučeníkov“ a hoci v krajinách, kde sa vlády zmocnili prívrženci Luthera či Kalvína, okamžite začalo krvavé prenasledovanie katolíkov, zoznamy, ktoré šíрили protestanti, mali svojskú prevahu v tom, že medzi kresťanských mučeníkov započítavali aj prvých kresťanov prenasledovaných pohanským Rímom, ako aj rôznych stredovekých heretikov, katarov, husitov a nakoniec protestantov zabitých v 16. storočí, pričom opisy ich smrti boli obvykle zveličované a ich počet prehnane nadhodnotený.

Ku knihe Jeana Crespina *História mučeníkov* vydanej v roku 1554, onedlho pribudli knihy Ludwiga Rabusa a Matthiasa Flacciusa Illyricusa. Najväčšiu popularitu však získala kniha vydaná v roku 1559 pod názvom *Acta et monumenta*, a potom v nespočetných vydaniach vydaná *Knihá mučeníkov* Johna Foha. Autor začína vykreslením mučeníckej smrti svätého Štefana, prenasledovaním kresťanov od Nera až po Diokleciána, pokračuje masakrou kresťanov zo strany Peržanov, Góto, Vandalov, potom plynulo prechádza k valdénom a albigénom a končí dlhým zoznamom obetí inkvizície v rôznych krajinách. Kapitoly týkajúce sa napríklad východnej Európy alebo Číny boli pridávané v ďalších vydaniach Foxovho „diela“, z ktorých posledné vychádzali ešte na začiatku minulého storočia.

Akú hodnotu má táto publikácia ako historický zdroj, možno vidieť v kapitole nazvanej *Prenasledovanie v Litve a Poľsku* (vydanie z roku 1835), obsahujúcej drastické detaily mučenia, akému mali byť vystavení protestanti v Poľsku, voči ktorým sa údajne postupovalo „*neuveriteľne barbarsky*“ napríklad „*odrezávaním hlavičiek nemluvňatám a ich priväzovaním k prsiam matiek*“ (str. 179). Opis prenasledovania v Poľsku končí opisom vyvražďovania obyvateľov mesta Lesna. Podľa všetkého išlo však o dobytie a vypálenie obce Leszno poľským vojskom v roku 1656. Leszno bolo hlavným sídlom odporu ariánov, podporujúcich švédsku okupáciu, počas nájazdu Švédov na Poľsko (nazývaného švédska potopa).

Ako vznikol mýtus

V roku 1567 uzrela svetlo sveta kniha *Sanctae Inquisitionis Hispanicae Artes aliquot detectae ac palam traductae* (*Odhalenie a jasné ukázanie praktík španielskej svätej inkvizície*) vydaná v latinčine španielskym konvertitom na kalvinizmus píšucim pod pseudonymom Reginaldus Gonsalvius Montanus (pravdepodobne Antonio del Corro). Jej autor predstavil inkvizíciu ako jednu veľkú, dokonale organizovanú a centralizovanú mašineriu, na čele ktorej stál nemilosrdný, krvilačný a skorumpovaný mních z rádu svätého Dominika. Tvrdil, že nešťastníci, ktorí sa raz dostali do temných žalárov španielskej inkvizície, boli nepretržite mučení a nemali šancu, dostať sa z nich živí. Ako píše Edward Peters: „*Montanus každú obeť inkvizície predstavoval ako nevinnú a každý krok, ktorý tribunály podnikli, ako porušenie prirodzeného zákona a rozumu.*“

Hoci bola kniha plná výmyslov a nezmyslov, autori, ktorí v nasledujúcich troch storočiach písali ďalšie knihy a brožúry na tému inkvizície, ju považovali za spoľahlivý primárny zdroj. Napokon podobne sa pristupovalo aj k ďalšiemu elementu antikatólickej propagandy, *Apológii Williama Oranžského* (1581), od francúzskeho hugenota Pierra Loyseleura de Villiersa, ktorý španielsku inkvizíciu obviňoval zo skutkov spáchaných na územiach, kde ani nikdy nepôsobila.

Práve pod vplyvom takýchto publikácií sa nakoniec udomácnil mýtus, ktorý ovládol kolektívne vedomie obyvateľov protestantských krajín. Vinu za všetky obeť náboženských konfliktov (niekedy aj konfliktov medzi protestantskými denomináciami, ako je napríklad prenasledovanie kvakerov!) už nehádzali na krk katolíckym vládcom, či ich priveľmi horlivým a krutým žoldnierom, dokonca ani nie „pápežencom“ ako takým, ale inkvizícii, ktorá sa stala ideálnym „fackovacím panákom“.

Osvietenstvo a 19. storočie

Niet divu, že francúzski encyklopedisti, ktorí vypracovali myšlienky osvietenstva, prevzali čiernu legendu o inkvizícii do svojho repertoáru ako ideálnu zbraň v boji proti katolicizmu a starému režimu. V textoch Montesquieua, Voltairea a mnohých ďalších sa inkvizícia – jeden z mnohých reliktov stredoveku, ktorým „osvietenci“ tak strašne opovrhujú, stala hlavným symbolom obmedzovania slobody a netolerancie. Filozofi sa už nezaoberali takými „drobnosťami“ ako je reálny počet obetí tribunálov alebo ako fungovali, či prečo boli v niektorých krajinách zrušené.

Termín „inkvizícia“ používali výlučne iba na zatvorenie úst protivníkom. Symbolom útlaku zo strany inkvizície sa pre nich stal Giordano Bruno, údajne prominentný vedec upálený v roku 1600, vraj za obhajobu Kopernikovej teórie, ktorý v skutočnosti bol buričom a heretikom, gnostikom a ezoterikom zaoberajúcim sa mágiou, ktorého inkvizícia dlho márne vyzývala, aby odvolal svoje bludy až nakoniec ho odovzdala svetským autoritám prosiac ich, aby ho neodsúdili na smrť ani nezmrzali.

Ďalším príkladom brzdenia pokroku a vzdelania zo strany inkvizície mal byť *prípád Galileo*, ktorého svet oslavuje ako mučeníka za slobodu vedeckého výskumu bez ohľadu na to, že ho inkvizícia súdila iba za niektoré teologické chyby, ktoré sa dostali do jeho práce a že počas procesu, ktorý strávil v luxusných podmienkach, bol odsúdený na... čítanie žalmov raz týždenne!

Úsilie encyklopedistov sa stretlo s podporou liberálnych historikov, napríklad španielskeho kňaza a neskôr prívrženca bonapartizmu, karbonára Juana Antonia Llorenteho, autora v Paríži vydanej *Kritickej histórie*

španielskej inkvizície (1817 – 1818), či Antonia Puigblancha, ktorého *Demaskovaná inkvizícia* vyšla v Londýne v roku 1816.

Zdroj: wikimedia commons

V súčasnosti, po takmer poldruha storočí, reagovala s nezvyčajným záujmom francúzska verejná mienka na knihu *História inkvizície*, vydanú v roku 1829, ktorej autor Etienne de Lamonthé-Langana údajne čerpal z archívov diecézy Toulouse. Kniha si získala obľubu ako zdroj populárnych „vedomostí“ na tému spôsobov mučenia, ktoré používala inkvizícia, až kým sa nezistilo, že „práca“ Francúza bola podvodom – dokumenty, na ktoré odkazoval, neexistovali, a skutočnosti, ktoré uvádzal, sa z rôznych dôvodov nemohli stať. Pred vydaním tohto „diela“ bol autor známy ako tvorca hororových románov.

V dobe dominancie protestantských krajín v Európe a v období *Kulturkampfu* a sekularizácie v anglosaských krajinách a v Nemecku vychádzalo mimoriadne veľa titulov venovaných inkvizícii. Dokonca aj prominentní historici prepožičali svoj talent antikatólickej propagande, o čom svedčia diela Henryho Ch. Lea *História inkvizície Španielska* (1906 – 1907) a Georgea G. Coultona *Inkvizícia* (1929).

Vykoreniť z kultúry?

Masy však najpresvedčivejšie oslovujú nie práce historikov, ale umelecké diela. To vďaka nim sa nejaká myšlienka natrvalo zahniezdi v kultúre a stáva sa inšpiráciou pre ďalších tvorcov. Najefektívnejším nástrojom osvietenskej propagandy bol preto Voltaireov román *Candide* a cyklus Goyových obrazov. Do populárnej masovej kultúry čiernu legendu o inkvizícii naočkovali populárne memoáre (d'Aulnoy), hororové príbehy (Poe), romány (Dostojevskij), drámy (Schiller) alebo hudba (Verdi) a v neposlednom rade filmy (Ripstein), kabaret (Monty Python), či počítačové hry.

Kto by necítil odpor voči Veľkému inkvizítorovi, do úst ktorého autor *Bratov Karamazovovcov* vložil zvláštnu zmes katolíckych pohľadov a vulgárneho machiavellizmu? Avšak spomedzi diel, ktoré najviac formovali lživý stereotyp inkvizítora v masovom vedomí súčasného človeka, patrí prvenstvo bezpochyby filmu *Meno ruže* Jeana-Jacquesa Annauda (1986) nakrúteného podľa rovnomeného románu Umberta Eca. Vo filme vystupujúci Bernard Gui, ktorý má málo spoločného so svojim historickým prototypom, sa stal akousi svojskou ikonou pop kultúry, jej čiernym hrdinom, horším než Darth Vader zo *Star Wars* a matrixovský Agent Smith dohromady.

Ďalší tvorcovia, ktorí do svojich diel prenášajú takýto deformovaný obraz inkvizítora, to môžu robiť úplne nevedome, niekedy dokonca v dobrej viere, keď chcú výrazným spôsobom vyjadriť nejaký negatívny charakter. To isté platí pre médiá, ktoré takmer inštinktívne šíria stereotypy, ktoré sú prvkami čiernej legendy o inkvizícii – napr. pomocou prirovnaní „strašné zločiny, ako v časoch inkvizície“ (a to hovoria ľudia žijúci v ére po Francúzskej revolúcii, gulagoch, Osvienčime, volynskom masakri a vláde Pol-Pota!).

Je vôbec možné vykoreniť z kultúry túto čiernu legendu? Môže odhaľovanie klamstiev, poukazovanie na fakty, publikovanie polemiky a odpovedí otočiť tento trend, ktorý nastavilo mnoho generácií nepriateľov Cirkvi a kresťanstva? Hoci dnes úspech vyzerá byť nedosiahnuteľný, netreba to v nijakom prípade vzdávať.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/ako-vznikla-cierna-legenda-o-inkvizicii/>